

Ks. Jerzy Chmiel

HERMENEUTYKA BIBLIJNA I MAGISTERIUM KOŚCIOŁA

W ostatnich latach słowo *hermeneutyka* spotyka się dość często w naukach humanistycznych. Nie oznacza to jednak, że dopiero w naszych czasach pojawiło się to pojęcie. Jest to słowo stare, pochodzi z języka greckiego: *hermeneuein* oznacza „tłumaczyć to, co jest niejasne, lub z obcego języka”. Zaś grecki czasownik *hermeneuein* bierze swój początek od nazwy greckiej boga Hermesa (po łacinie Merkury), który — wedle mitologii greckiej — był jednym z dwunastu bogów olimpijskich. Zeus uczynił go posłańcem bogów. Nie tylko oznajmiał rozkazy bóstw olimpijskich, lecz także wypełniał wszelkie polecenia. Odprowadzał dusze zmarłych do Hadesu, opiekował się handlem, kupcami, a nawet ... złodziejami, pod jego opieką była palestra, czyli ćwiczenia gimnastyczne. Przedstawiano go jako pięknego młodzieńca ze skrzydełkami u stóp, w szerokim kapeluszu również opatrzonym skrzydełkami, trzymającego w rękę kaduceusz, tzn. laskę herolda, oplecioną dwoma węzami. Ponieważ Hermes był heroldem bogów i tłumaczył niejako ich wolę i postanowienia, jego imię dało początek greckiej nazwie czynności tłumaczenia. Ciekawe, że św. Pawła Grecy w Listrze nazwali Hermesem, ponieważ głównie on przemawiał; warto przeczytać ten epizod opisany w Dziejach Apostolskich 14,8—18.

Pierwotnie *hermenêia* oznaczała zarówno wyjaśnianie trudnych rzeczy (interpretacja), jak i tłumaczenie z obcego języka (przekład). Później nazwa *hermenêia* zanikła, a pojawiła się nowa: *hermeneutica*, która oznaczała już tylko wyjaśnianie trudnych tekstów Pisma św.¹ Tak więc mamy słowo *hermeneutyka*, która oznacza dzisiaj teorię interpretacji i która odnosić się może do różnych dziedzin ludzkiej myśli: jest przeto hermeneutyka filozoficzna, teologiczna, biblijna czy przyrodnicza.

---

¹ Pierwszym dziełem, w którego tytule zostało umieszczone słowo *hermeneutyka*, jest książka J. C. Dannhauera, nosząca łaciński tytuł: *Hermeneutica Sacra sive methodus exponendarum Sacrarum Litterarum* (Hermeneutyka święta, czyli metoda wyjaśniania Pisma św.), a wydana w Strasburgu w 1654 r.

Nas tutaj wyłącznie interesuje hermeneutyka biblijna, czyli teoria zajmująca się wyjaśnianiem (interpretacją) tekstów Pisma świętego Starego i Nowego Testamentu. Hermeneutyka biblijna różni się od egzegezy biblijnej, która też wyjaśnia teksty biblijne: hermeneutyka daje bowiem zasady teoretyczne, natomiast egzegeza stosuje te zasady w praktyce do konkretnych tekstów (perykop biblijnych). Hermeneutyka biblijna różni się także od teologii biblijnej: hermeneutyka bowiem nie wychodzi poza teksty biblijne, podczas gdy teologia porządkuje te teksty w kategoriach teologicznych. Widzimy z tego, że hermeneutyka jest niejako progiem, który trzeba przekroczyć, ażeby dostać się na teren naukowej analizy Biblii. Dlatego ważna jest rola hermeneutyki w studiach biblijnych; rolę tę dobitnie podkreślają współczesne opracowania.

Ażeby poznać, w jaki sposób hermeneutyka przystępuje do analizy tekstu biblijnego, posłużymy się Konstytucją dogmatyczną o Objawieniu Bożym, ogłoszoną na Soborze Watykańskim II w 1965 r.

ETAP PIERWSZY, CZYLI ANALIZA LITERACKA

„Bóg w Piśmie św. przemawiał przez ludzi, na sposób ludzki, a więc komentator Pisma św., chcąc poznać, co On nam oznajmić zamierzał, powinien uważnie badać, co hagiografowie w rzeczywistości chcieli wyrazić i co Bogu spodobało się ich słowami ujawnić” (KO 12).

Analizę tekstu biblijnego — jak zresztą każdego tekstu — zaczynamy do sensu użytych słów i występujących pojęć. Oczywiście przyjmujemy już tekst ustalony. Jeśli są jakieś różnice wyrazowe pomiędzy rękopisami, zawierającymi teksty oryginalne Biblii (które to różnice nazywamy wariantami tekstualnymi), to musimy się zgodzić na pewne wyrazy ustalone przy pomocy metod specjalnej gałęzi wiedzy noszącej nazwę krytyki tekstu. Jest to praca dość żmudna, ale bardzo potrzebna, gdyż inaczej byłibyśmy narażeni na nieporozumienia tekstualne.

Może się ktoś dziwić: czy tekst biblijny nie jest już od lat ustalony? Istotnie, jest ustalony, ale to nie przeszkadza, że istnieją pewne możliwości wyboru wyrazów, czyli wariantów, wynikłych wskutek popełnionych błędów lub dodawanych później wyjaśnień (głos). I nie ma się temu co dziwić, tak jest z każdym dziełem literackim: ile kłopotu sprawia na przykład wydanie krytyczne dzieł Henryka Sienkiewicza, którego przecież nasi dziadkowie mogą pamiętać².

² Pisze o tym prof. Julian Krzyżanowski: „nie należy do zadań łatwych sporządzenie dzisiaj poprawnego wydania dzieł Sienkiewicza, dotarcie bowiem do tekstów podstawowych, rękopisów, pierwodruków w czasopiśmie i książkach okazuje się często niemożliwe, same zaś teksty, jak na to nieraz zwracano już uwagę, obrosły w ciągu półwiecza całymi pokładami błędów i nieporozumień, tak często komicznych, że aż nieprawdopodobnych.” (*Pokłosie Sienkiewiczowskie*, Warszawa 1973, s. 601).

Ale wróćmy do tekstu biblijnego, w którym wyrazy — odczytane od ewentualnych nieporozumień i naleciałości — oczekują na diagnozę komentatora, czyli hermeneuty. Trzeba więc określić, jaki sens mają użyte tam słowa: czy jest to sens dosłowny, czyli wyrazowy, czy też przenośny. Od tego bowiem zależy rozumienie tekstu.

Jeśli mamy do czynienia z sensem przenośnym, to trzeba jeszcze określić, jakiego typu jest to przenośnia: metafora, porównanie, alegoria czy przypowieść (parabola).

Często występuje w Nowym Testamencie tzw. sens typiczny, polegający na tym, że pewne elementy tego tekstu (fakty, osoby) są już niejako zapowiedziane w Starym Testamencie, a w Nowym został potwierdzony związek pomiędzy nimi. Tak na przykład u św. Pawła w Liście do Rzymian (5,14) Adam jest typem Chrystusa.

Mówi się również o tzw. sensie pełniejszym (nazwa łacińska: *sensus plenior*), kiedy pewne opisy biblijne dla nas są bardziej oczywiste niż dla autora tychże opisów: dotyczy to zwłaszcza prorocत्व mesjańskich Starego Testamentu, których wypełnienie się widzimy na postaci Jezusa Chrystusa.

„Celem odszukania intencji hagiografów należy między innymi uwzględnić również rodzaje literackie” (KO 12).

Niezmiernie ważnym zabiegiem analizy tekstu biblijnego jest właściwe rozpoznanie rodzaju literackiego. To właśnie rodzaj literacki nadaje niejako kształt literacki danemu tekstowi. Należy pamiętać, że biblijne rodzaje literackie różnią się od współczesnych. Genologia współczesna wyróżnia trzy główne rodzaje: epike, lirykę i dramat. W Biblii możemy wyróżnić rozmaite rodzaje historyczne (epika), prorockie (dramat), poetyckie (liryka) i inne, jak: mądrościowe, ewangeliczne czy epistolarne (listy). Istnieje ogromne bogactwo biblijnych gatunków literackich; tytułem przykładu przytoczymy niektóre gatunki historyczne:

- toledot, czyli genealogie albo rodowody (zob. rodowody Jezusa u Mateusza i Łukasza);
- opowiadania etiologiczne, podające pochodzenie danej nazwy (np. opowiadanie o żonie Lota lub o miejscowościach Massa i Meriba);
- midrasze albo hagady — opowiadania komentujące jakiś fakt biblijny dla celów wychowawczych (zob. Księgi Kronik);
- poematy epickie — np. opisy stworzenia świata;
- historie patetyczne (zob. Księgi Machabejskie);
- zwiastowanie (zob. opis zwiastowania Maryi u Łukasza).

ETAP DRUGI, CZYLI ANALIZA HISTORYCZNA

„Musi więc komentator szukać sensu, jaki hagiograf w określonych okolicznościach, w warunkach swego czasu i swej kultury zamierzał wyrazić (...) Trzeba zwrócić należytą uwagę tak na owe zwyczaje, naturalne sposoby myślenia, mówienia i opowiadania, przyjęte w czasach hagiografa, jak i na sposoby, które zwykle się było stosować w owej epoce przy wzajemnym obcowaniu ludzi z sobą” (KO 12).

Poznanie rodzajów literackich w Biblii nie może odbywać się w oderwaniu od kontekstu życia i kultury ówczesnych ludzi. Dlatego ważną jest tutaj historia nie tylko narodu wybranego, ale całego ówczesnego Bliskiego Wschodu. Nie chodzi tylko o historię polityczną, lecz również o historię gospodarczą, kultur i religii podówczas panujących. Trzeba tu wspomnieć o antropologii kulturalnej, uwzględniającej metody przekazu informacji — co dla nas jest szczególnie ważne ze względu na technikę przekazów biblijnych, tak na etapie jeszcze ustnym, jak już na etapie słowa pisanego.

Wszystkie te dane zdobywamy najczęściej drogą wykopalisk archeologicznych. Stąd archeologia jest wielkim sprzymierzeńcem hermeneutyki biblijnej.

ETAP TRZECI, CZYLI ANALIZA TEOLOGICZNA

„Należy, celem wydobycia właściwego sensu świętych tekstów, nie mniej uważnie także uwzględniać treść i jedność całej Biblii, mając na oku żywą Tradycję całego Kościoła oraz analogię wiary” (KO 12).

Jest to już etap końcowy, który podsumowuje całą analizę hermeneutyczną. Chodzi tu przede wszystkim o zasadę jedności całego Pisma św. tak Starego jak i Nowego Testamentu. Zasadę tę sformułował oryginalnie już św. Augustyn twierdząc, że Nowy Testament jest ukryty w Starym, a Stary w Nowym znajduje wyjaśnienie.

Ważną rzeczą jest uwzględnienie rozumienia tekstów biblijnych przez wierzących — nazywamy to żywą Tradycją całego Kościoła. Dlatego hermeneutyka musi wypływać z wiary, a nie może być tylko wynikiem ciekawości intelektualnej. Hermeneuta więc, ażeby mógł owocnie zgłębić badany tekst biblijny, winien być człowiekiem wierzącym. Taka postawa człowieka wierzącego pozwala ujmować przedstawiane prawdy całościowo — należy do tzw. analogii wiary.

MAGISTERIUM KOŚCIOŁA

Pismo św. razem z Tradycją zostały powierzone Kościołowi. „Zadanie zaś autentycznej interpretacji słowa Bożego, spisane go czy przekazane go przez Tradycję, powierzone zostało samemu tylko żywemu Urzędowi Nauczycielskiemu Kościoła, który autorytatywnie

działa w imieniu Jezusa Chrystusa. Urząd ten Nauczycielski nie jest ponad słowem Bożym, lecz jemu służy, nauczając tylko tego, co zostało przekazane. Z rozkazu bowiem Bożego i przy pomocy Ducha Świętego słucha on pobożnie słowa Bożego, święcie go strzeże i wiernie wyjaśnia” (KO 10).

Z powyższych słów Konstytucji Vaticanum II jasno wynika relacja interpretacji biblijnej do urzędowej wykładni treści Ksiąg Świętych stanowiących depozyt powierzony Kościołowi. Winniśmy zwłaszcza zwrócić uwagę na wymienione trzy funkcje Urzędu Nauczycielskiego Kościoła w odniesieniu do słowa Bożego: słucha — strzeże — wyjaśnia. Te trzy funkcje Magisterium Kościoła stanowią niejako odpowiednik trzech etapów hermeneutycznych.

1. Urząd Nauczycielski Kościoła słucha słowa Bożego. Owo słuchanie słowa Bożego może odbywać się na dwóch płaszczyznach:

— na płaszczyźnie literackiej: chodzi tutaj o ustalony tekst, uwolniony od naleciałości i skażeń, tekst podany do czytania i rozumienia;

— na płaszczyźnie doświadczenia religijnego, o czym mówi Konstytucja *Dei Verbum* (8): „Wzrasta bowiem zrozumienie tak rzeczy jak słów przekazanych, już to dzięki kontemplacji oraz dociekaniu wiernych, którzy je rozważają w sercu swoim, już też dzięki głębokiemu, doświadczalnemu pojmowaniu spraw duchowych, już znowu dzięki nauczaniu tych, którzy wraz z sukcesją biskupią otrzymali niezawodny charyzmat prawdy.”

2. Urząd Nauczycielski Kościoła strzeże słowa Bożego. Przede wszystkim chodzi tutaj o obronę historyczności i autonomiczności objawionego słowa Bożego. W tym sensie ta funkcja Magisterium Kościoła odpowiada etapowi analizy historycznej procesu hermeneutycznego. Dlatego tak ważną rzeczą jest poznanie wszystkich historycznych uwarunkowań powstawania Ksiąg Świętych i całego historycznego tła, *Sitz im Leben* — jak powiedzieliśmy używając obiegowej terminologii fachowej, tekstu biblijnego. Będzie to obrona zaistniałych faktów, co nie oznacza, że fakty te musimy bez reszty rozumieć i je wyjaśnić; zawsze pozostanie jakiś margines nie dotarcia do całości wydarzenia. Będzie to również obrona autonomiczności słowa Bożego, którego nie można sprowadzić do kreacji literackich Izraela biblijnego. Słowo Boże należące od strony swej szaty literackiej do ludzkiej twórczości, należy równocześnie od strony swej funkcji i swych zadań do komunikacji Boga.

3. Urząd Nauczycielski Kościoła wiernie wyjaśnia słowo Boże. Magisterium Kościoła nie jest ponad słowem Bożym, ale jest z nim. Tworzy pewną całość, powiedzieliśmy układ zamknięty. W takim układzie nie może zaistnieć sprzeczność między egzegetą a Kościołem nauczającym. Ujmuje to dobrze Konstytucja *Dei Verbum* w następujących słowach: „Zadaniem egzegetów jest pracować wedle tych zasad (tzn. hermeneutycznych, przyp. mój) nad głębszym zrozumieniem i wyjaśnieniem sensu Pisma św., aby dzięki badaniu przygo-

towawczemu sąd Kościoła nabywał dojrzałości. Albowiem wszystko to, co dotyczy sposobu interpretowania Pisma św., podlega ostatecznie sądowi Kościoła, który ma od Boga polecenie i posłannictwo strzeżenia i wyjaśniania słowa Bożego” (KO 12).

LITERATURA (W WYBORZE)

- Podręczna Encyklopedia Biblijna*, Poznań—Warszawa—Lublin 1959, T. I. (hasło: *Interpretacja Pisma św.* — A).
- Exégèse et herméneutique*. Praca zbiorowa. Collection „Parole de Dieu”, Paris 1971.
- Esegesi ed ermeneutica*. Atti della XXI Settimana Biblica, Brescia 1972.
- Lapointe R., *Panorama de l'herméneutique actuelle*, w: „Bulletin de Théologie Biblique” 2 (1972) 107—156.
- Chmiel J. ks., *Problemy współczesnej hermeneutyki biblijnej*, w: RBL 25 (1972) 2—12.
- Współczesna biblistyka polska: 1945—1970*, Warszawa 1972. Zbiór referatów wygłoszonych na VIII Kongresie Biblistów Polskich:
- ks. St. Grzybek, *Współczesna hermeneutyka biblijna*,
  - ks. M. Peter, *Współczesna hermeneutyka Starego Testamentu*,
  - ks. J. Chmiel, *Problem hermeneutyki Nowego Testamentu*,
  - ks. J. Kudasiewicz, *Współczesna hermeneutyka biblijna a przepowiadanie*,
  - ks. M. Wolniewicz, *Posoborowa hermeneutyka biblijna a katecheza w Polsce*.
- Jankowski A. OSB, *Zasady interpretacji Pisma św.* w: „Znak” nr 230 (1973).
- Biblijna hermeneutyka*, art. w: *Encyklopedia katolicka*, t. II, Lublin 1976 (zob. podaną tam bibliografię).
- Wstęp ogólny do Pisma świętego*. Praca zbiorowa pod red. ks. J. Homerskiego, Poznań—Warszawa 1973. Cz. I. rozdz. 3: *Zasady i metody analizy naukowej tekstu biblijnego*. Cz. II. rozdz. 3: *Zasady katolickiej interpretacji Pisma św.*

WSKAZÓWKI BIBLIOGRAFICZNE:

- Wobec ciągle narastającej literatury na temat hermeneutyki biblijnej warto pamiętać o następujących przewodnikach bibliograficznych.
- Henrichs N., *Bibliographie der Hermeneutik*, Düsseldorf 1968 (publikacje z hermeneutyki różnych dyscyplin wiedzy).
- L'Herméneutique biblique. Introduction bibliographique*, w: G. Thils i R. E. Brown, *Exégèse et Théologie* (Bibl. ETL, 26), Gembloux—Paris 1968, ss. 282—315.
- Elenchus Bibliographicus Biblicus*, Roma (wydawany co roku przez Papieski Instytut Biblijny w Rzymie przewodnik bibliograficzny z wszystkich dziedzin biblistyki, szukać pod: *hermeneutica biblica*).